

Марија Радоман
Универзитет у Београду
Филозофски факултет

УДК: 316.648-057.874
Оригинални научни рад
Примљен: 11. 4. 2012.

СТАВОВИ И ВРЕДНОСНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ СРЕДЊОШКОЛАЦА У СРБИЈИ

Анализа ставова и вредносних оријентација средњошколаца је резултат истраживања на основу података прикуљених у периоду април-јун 2011, у шест градова у Србији. Главни циљ истраживања је било дејектовање доминантних ставова и вредносних оријентација средњошколаца на скали традиционализма, хомофобије, антипромизма, етничких стереотипа и ставова према абортусу. Истраживањем су обухваћени следећи градови: Београд, Крушевац, Нови Сад, Зрењанин, Ниш и Нови Пазар. Резултати истраживања су показали да средњошколци у Србији не одуарају мноо од оштре друштвене климе у којој су одрасли и били васпитавани. Традиционалних испитаника има 33,9%, умерених 27,9% и неитрационалних 25%. Са једне стране постоје радикални ставови средњошколаца посебно када су у питању Роми и ЛГБТ популација. Са друге стране, један број испитаника показује изразит афинитет и позитивно тумачи поједине животној силе њихових родитеља (као што су питање брака хомосексуалне популације). Ставови о правима жена су такође двострани – средњошколци имају патријархалан однос према браку, породици и абортусу али показују осетљивост према проблему насиља у породици. Добијене податке треба посматрати у складу са променама у српском друштву – економском кризом, приватизацијом, порастом насиља у друштву и у породици, редифинисањем родних улога итд.

Кључне речи: средњошколци, традиционализам, родне улоге, породица, антипромизам, национализам

Увод

Данашње генерације средњошколаца одрастају у периоду након деценије „демократских“ промена у земљи, у периоду још увек закаснеле трансформације. На политичком плану, дошло је до проглашења независности Црне Горе и Републике Косово а нестабилност држава региона (Босне и Херцеговине и још увек нерешене границе са Косовом) су узрок осећаја несигурности у социјалном и националном смислу, код већине становништва Србије. Говоримо и о периоду у коме се одвија ревизија историје као релативизација и промоција десних идеологија (равногорски покрет и омладинске профашистичке организације). Религија и црква су и даље веома важне за велики део народа. Не смемо да занемаримо и по-

већан продор глобализацијских фактора који су релативно утицали на изградњу демократије у земљи. Најупадљивији фактор је званична одлука да се приступи уласку у ЕУ. Као резултат постоји донекле приближавање државне политике интересима Европске уније. Међутим, у земљи постоје бројни проблеми: око 700.000 сиромашних грађана, према незваничним подацима више од милион незапослених, утицај политичких странака и висока корупција у привреди и политици, као и проблеми заштите права маргинализованих група.

Економска криза на европском тлу па и у земљама западног Балкана је утицала на још већу несигурност радног места: „Живимо у времену у којем важи култура 'унајми и отпусти' и где идеја о 'послу за цео радни век' више не важи“ (Вујовић, 2008: 9).

Предмет овог истраживања јесу вредности и ставови средњошколске омладине која у време прикупљања података има од 14 до 18 година. Говоримо дакле о генерацијама које су рођене између 1993-1997, када су њихови родитељи преживљавали најтежније дане у новијој историји српског друштва. Мега инфлација, ратови, неизвесност егзистенције и огроман пад материјалног стандарда, највише су погодиле домаћинство и породицу. Такође, вредносни систем неког друштва или појединих групација унутра њега је резултат обликовања тог друштвеног контекста (путем медија, политичке пропаганде, образовног система итд.)

Истраживање је спроведено у шест градова: Београду, Новом Саду, Крушевцу, Зрењанину, Нишу и Новом Пазару. Анкетирано је укупно 630 средњошколаца (детаљи о узорку биће приказани у делу о методологији). Испитивани су њихови ставови на скали традиционализма, хомофобије, ставови према абортусу и етнички стереотипи о Ромима.

1. Структуралне промене србијанског друштва

Према неким домаћим ауторима (Младен Лазивић, Слободан Цвејић) промене кроз које је прошло српско друштво од почетка деведесетих могу се поделити у два периода: период „блокиране трансформације“ до краја деведесетих и период „закаснеле трансформације“ од 2001. тј. од политичког заокрета и доласка „демократске владе“.¹

---

¹ Период блокиране трансформације карактеришу показатељи: ГДП је опао на 50%, буџет је био у сталном дефициту, финансијски сектор доживљава колапс, долази до пораста неформалног привредног сектора, повећања броја незапослених. Други период с краја 2000, карактерише стабилизација институција, убрзавање приватизације, смањење неформалне економије, али долази и до новог повећања незапослености и повећана примања (Станојевић, 2009:99).

Иако се у јавном дискурсу више користи појам транзиције а не трансформације (у складу са теоријом модернизације и политичком оријентацијом која пут Србије у постсоцијалистичком периоду види као неминован пут ка развијеном капитализму и парламентарној демократији земаља Европске уније), овде ћемо ипак направити отклон од дневно политичке употребе тог појма и покушаћемо да друштвене промене сагледамо без оптирања за поједине политичке опције у земљи.

О периоду и појму транзиције писали су многи. О идеологизацији тог појма не треба превише говорити, посебно не данас када се након две деценије погледа биланс промена које су се догодиле како у Србији тако и у региону. Многи теоретичари сматрали су већ и у првим годинама тако назване „транзиције“ да је погрешно сматрати да ће бивше социјалистичке земље средње и источне Европе све убрзо следити једнолинијски и правилан пут прикључењем на либерални концепт државе и тржишта. Сматрало се, да теорије о модернизацији по којима се земље са периферије и полупериферије у будућности виде кроз огледало данашњих модерних западних земаља, нису примењиве за ове просторе. Пошло се од другачије претпоставке - свака држава ће проћи кроз сопствене специфичне путеве транзиције. Тако се и почео користити појам трансформације. Кроз тај појам се хтело објаснити да су бивше социјалистичке земље имале пред собом многи низ препрека, као и другачију историјску и културну баштину, те је тешко и очекивати од њих да ће у брзом временском року прихватити такозване демократске вредности, капитализам и „културу Запада“.

Осим тог теоријског аргумента потврде су тражене и у реалном стању земаља у „транзицији“: „После декаде 'трансформације' постаје сасвим јасно да су разлике међу земљама на полу-периферији, у Централној, Источној и Југоисточној Европи веће него пре уласка у транзицију. Овоме свакако доприноси и крајње збуњујући избор критеријума за процењивање тог процеса и базичне нетранспарентности тих процена, од стране међународних финансијских тела. Увођење димензије културних разлика и различитих традиција, ову општу слику само усложњава“ (Благојевић, 2004: 287).

Међутим, „појам транзиције“ оспораван је жешће аргументима „с десна“. У складу са тим тумачењима Србија не треба ни да следи пут уласка у Европску унију. Аргументи се углавном свODE на традиционалистичко величање сопствене нације, антизападњаштво и на отпор идеји мултикултуралности.

У данашњем контексту, у време једне од највећих криза савременог света, било би занимљиво преиспитати улазак у Европску Унију са аспекта њене социјалне и економске политике – све већег срозавања и недоступности јав-

них добара, приватизације, повећане контроле и репресије као и решавања кризе преко експлоатације већ осиромашених слојева становништва.

У време криза и опадања значаја институција, грађански идентитет неминовно слаби, појединци се окрећу другим видовима подршке који са своје стране јачају колективизам: „У ситуацији колапса многих државних и друштвених институција, породица и домаћинство постају осе око које се одвија далеко интензивнији друштвени живот. Ове институције преузимају на себе функције које су одбациле или редуковале, а често постају доминантни оквир преживљавања појединца“ (Станојевић, 2009).

Ако говоримо о периоду након 2000, истраживања показују да је породица и даље стуб ослонца за младе, да постоји одсуство индивидуализације животних стилова код младих као и нормативно прихватање традиционалног реда животних догађаја (завршетак школовања, запослење, ступање у брак па тек онда рађање деце).

Питање је зашто је породица као заједница (она која се дешава или она која се промовише као пожељна) толико битна за вредносни систем појединца?! Одговори су бројни - управо се кроз породичне идеологије прописују норме понашања - посебно за жене, особе другачије сексуалне оријентације и све оне који одступају од хетеронормативне замисли друштва. Кроз породицу се формулише и пожељна визија нације, државе и друштва.

Према неким ауторима, породица је, посебно од 60-тих година прошлог века, попримте сукоба између два идеолошка система: „Први можемо условно именовати као (нео)конзервативни и он обично делује помоћу идеолошких апарата државе или се барем ослања на државне инстанце са захтевима за заштиту породице, једном у имену нације, други пут у у имену морала, економије или вере, а најчешће због свега тога заједно“ (Ренер, 2009: 35). Другу струју ауторка види у оној која је инспирисана радикалном левичарском теоријом и политичком традицијом шездесетих и седамдесетих година прошлог века. У конзервативним идеологијама можемо наћи жал над судбином породице као „основне ћелије друштва“, „камену темељцу нације“, „колевки народа“ и „бранитељки морала“.

Ренер у своје раду истиче да сама дефиниција породице одређује породичну стварност. У духу постмодерне теорије, дефиниција нечега је перформативни акт који чином говорења ствара своју реалност. Она поставља питања како на пример дефинишемо разлике – Да ли две невенчане особе које живе заједно чине породицу? Да ли те две особе морају да буду супротних полова? Оваква питања нам сугеришу да постоји друштвено установљен морал, дефиниције које су увек идеолошки обликоване.

Примера ради, у појединим средњошколским уџбеницима психологије у Србији другачија сексуална оријентација своди се или на „поремећен однос хормона“ или се ставља у групу „зоофилије“ и „некрофилије“ као облика понашања који се класификују као психички поремећаји. Истополне заједнице у уџбеницима нису заступљене, већ се породице искључиво помињу у контексту - мама, тата и двоје деце различитог пола.²

Породица је током трансформацијских промена праћена репатријархализацијом односа унутар ње; дошло је до повећања случајева насиља у којима су жене као и млађи чланови на том микро нивоу, били прве жртве хаотичних промена у земљи.

Ретрадиционализација (призивање старих и конструисање нових садржаја који се онда пласирају као 'дио традиције') дође као опробан рецепт за државе у кризи (било економске, било „кризе националног идентитета,“). Када је реч о тим традиционалним обрасцима „не ради се ни у ком случају о једноставном 'враћању уназад', већ пре о носталгији изазваној драстичним осећањем разочарења и губитка (...) али и о функционалном, често и политичком, коришћењу наслеђа и традиције у измењеном контексту (...). Ре-традиционализација није тек повратак уназад, већ више прилагођавање традиције новом контексту (Благојевић, 2004: 294).

Према Благојевићевој, међу „губитницима транзиције“ пад породичног стандарда јесте једна од последица економске кризе само што и у оквиру губитника имамо одређену стратификацију - највише је погођена радничка класа, затим средња класа, породице са децом и самохране мајке, сеоска популација и етничке мањине. Треба нагласити да је у свим групама жена дупли губитник: није у питању само већа незапосленост жена већ и „традиционално висока везаност за породицу“ где су жене посебне фигуре које су ангажоване да својим „личним људским ресурсима надокнаде губитке и омогуће преживљавања својих укућана“ (Благојевић, 2004: 292-293)³. Према овој ауторки, постоји парадокс да је у тим друштвима образованост жена релативно висока само што то није реалан показатељ. Наиме, ради се о томе да су жене често бирале канале друштвене покретљивости у образовању (у готово свим земљама транзиције жене су заступљене са више од 50% на универзитетима), док је стварна слика таква да је образовање и посматрано на глобалном нивоу све

² „Изједначили геј особе са некрофилима и зоофилима“, интернет. Анализа средњошколских уџбеника са овим подацима рађена је и објављена још 2008, у издању *Gayten-LGBT Центар за промоцију права сексуалних мањина*, Београд (“Ка нехомофобичној средњој школи. Анализа дела средњошколских уџбеника у вези са третманом хомосексуалности”, интернет).

³ У истраживању 1999 године чак 85% жена има низак индекс субјективног задовољства у породици (Милетић – Степановић).

мање значајан фактор у стратификацији (овим се не жели умањити значај образовања већ само указати на нове приоритете које поставља глобално тржиште рада). Даље, истраживања из 2003, показују да су жене чешће незапослене у односу на своје мужеве (55,8% незапослених жена према 44,2% мужева), затим да жене у 100% случајева добијају отказ због породичних разлога док мужеве у 81% случајева добијају отказ али због повреда или болести. Ово указује на сталну родну дискриминацију на тржишту рада (Станојевић, 2009: 101). Такође, истраживања о родним поделама кућних послова показују да жене у 80 до 90 одсто случајева обављају послове као што су кување, пеглање, чишћење, брига о деци (Бабовић, 2009).

Улога цркве и породице су најснажније полуге државе у том процесу инструментализације жена тако да можемо говорити о постојању „родних режима“ за поједине историјске периоде.⁴

Када се, као у овом истраживању испитују ставови појединаца према традиционализму (тј. либерализму) онда је један од основних показатеља на тој скали, скуп ставова према породици, браку, абортусу и међуродним односима. Друштвена клима и општи културни нормативни оквир дају нам слику о српском друштву као претежно патријархалном.

У време криза интензивира се и прича о „кризи“ породице. Поставља се питање шта то заправо значи, ко је тачно губитник у тој романтичарској слици традиционалне породице – „Говор о кризи обично делује тако да социјалне и политичке проблеме преводи у личне и партикуларне, те тако изазива осећање кривице“ (Ренер 2009: 36). А како су жене те које се пре свега виде као одговорне за стабилност породице неуспјех на том путу се често означава као индивидуална или колективна кривица жена. Међутим, жртве су и млађе генерације јер поједина истраживања о младима у Словенији сведоче да чак једној четвртини деце недостаје родитељска подршка и подстицај (ibid).

Ставови према особама нехетеросексуалне оријентације чине данас једну од главних окосница конзервативних идеологија (али и њима супротстављених). Познато је да десница широм света (Русија као најупадљивији пример) а посебно у државама Југоисточне Европе користи Параде поноса за мобилизацију десничарских снага у земљи. Са друге стране, углавном леволибералне и левичарске опције чврсто подржавају ЛГБТ права. Однос према хомосексуалности често указује и на одређени вредносни систем особе јер може бити уједно и индикатор односа према осталим мањинским групама као што су Роми,

---

⁴ „Родни режими“ као релативно структурирани односи између мушкараца и жена, „мушкости и женкости“, у институционалном и ванинституционалном окружењу, на нивоу дискурса и на нивоу праксе (Благојевић 2002: 317).

етничке мањине или суседи. Такође тема хомосексуалности је и добар индикатор ставова према Западу и „проевропским“ вредностима (ово важи за србијански контекст али не и генерално) па се степен хомофобије довести у чврсту везу са национализмом.

2. Методологија

Упитник се састоји од више исказа којима се испитује степен хомофобије, традиционализма, конзервативизма, антиромизма и национализма код средњошколаца. Овде је потребно напоменути да пошто се скала антиромизма односи само на ромску националну мањину, скала не може мерити укупно национално питање (које се даље у упитнику мери и другим посебним питањима). Да би добили ширу представу о степену национализма код испитаника требало би укључити цео систем ставова док су овде испитани поједини ставови.

Ако национализам одредимо преко дефиниције Ернест Гелнера (Ernest Gellner), где се национализам дефинише као политички принцип који подразумева да политичко и национално јединство треба да буду изједначени, онда национализам подразумева „осећање гнева ако је тај принцип нарушен“ - ако на пример политичке границе дате државе не обухватају све чланове одговарајуће нације. Такође, постоји и незадовољеност националистичког принципа ако на пример политичке границе државе обухватају и неке странце или припаднике других етничких заједница. Гелнер наводи да по тој логици територијална политичка јединица може постати етнички хомогена „само у случају да убија, или протерује, или асимилира све припаднике друге нације“ (Гелнер, 1997: 13).

У овом случају ставови према Ромима јесу доста јак индикатор национализма јер према овој мањини постоји висок степен етничке и социјалне дистанце. Имајући у виду да се од 2009. и у током Декаде Рома у Србији догодио већи број инцидената (рушење ромских барака ради изградње инфраструктурних објеката, обелодањивање постојања око 600 неформалних ромских насеља, илегална исељавања Рома од стране градских власти у Београду) повећана је позорност јавности на ромско питање. Медији су и чешће преносили извештаје у којима се приказује сва беда и језиви услови у којима Роми живе уз коментаре и преносење одлука градских власти о томе „како то питање мора да се реши“. Ово је наведено јер Роми могу да буду пример агресивнијег односа него да је у питању нека друга етничка група - али ова претпоставка и ако је тачна, у овом случају не би смела да нас чини мање забринутима.

Ставови на свакој од ових скала (традиционализма, конзервативизма хомофобије и антиромизма) дали су нам опште податке. У коначну анализу су укључени и додатни одговори- појединачни искази средњошколаца, њихови комента-

ри. Искази су дати у облику Ликертове скале са пет ступњева – од потпуног не-слагања до потпуног слагања.

Обрада података рађена је у програму СПСС 18. Пре уношења података у планирању узорка одлучено је да узорак чини шест градова који би презентовали вредности по различитим регијама у Србији.

У узорак је коначно ушао следећи број испитаника по градовима: Београд - 142; Нови Сад – 107; Зрењанин – 89; Крушевац – 92; Ниш – 110 и Нови Пазар – 89. У тим градовима подједнак је број испитаника мушког и женског пола. Полну структуру укупног узорка чини 310 мушкараца (49,2%) и 319 жена (50,6%) од укупног броја (630 испитаника).

У градовима узорак је планиран у односу на старост средњошколаца (ради равномернијег узорка средњошколци су подељени на млађе и старије категорије -1. и 2. година и 3. и 4. година чије је удео исти). Узорак је подељен и у односу на профил школе где су ради анализе узети профили „елитне школе“, „стандардне“ и „потенцијално проблематичне“ школе (хтело се утврдити да ли постоје разлике према профили школе у односу на степен насиља јер се о тој теми стално спекулише у јавности). Из сваке, већ по „профилу“ одабране школе, узето је случајним одабиром једно одељење млађих и једно одељење старијих средњошколаца и у узорак су улазили сви испитаници тако изабраних одељења.

Идеје либерализма као што ће се видети кроз касније тумачење добијених података неће се овде поистовећивати са оним што се обично тумачи као „либералне проевропске вредности“. Заправо, неће се негирати ни њихова сличност са тим вредностима. Наиме, европски идентитет и вредности се тумаче као „празан појам“ јер како наводе поједини аутори постоји питање/проблем када желимо да утврдимо у чему се осећај европског идентитета састоји. Мануел Кастелс сматра да европско уједињење тражи европски идентитет али да се тај идентитет не може темељити на хришћанству, демократији или етничкој припадности као ни на економском идентитету кроз заједничко европско тржиште. Али једно је сигурно – „европски идентитет“ ће долазити у сукоб са национализмом, тако да се национализам сматра једном од кључних препрека изградњи тог идентитета (Вулетић, 2008: 34-50).

Дакле, либералне вредности ћемо тумачити више као опозитне вредностима конзервативизма, традиционализма и шовинизма (ниједна скала не садржи вредности од крајњег традиционализма па до модернизма или либерализма. Као опозит традиционализму узета је вредност нетрадиционализма. Поједини резултати приказани су и на основу појединачних одговора а не само као укупан резултат на основу скале питања.

Почетна хипотеза је била да ставови испитаника неће превише одударати од опште слике, друштвено нормираних а углавном конзервативних односа у дру-

штву. Хипотеза је била да ће ставови пратити промене друштвеног система али и да ће испитаници показати либералнији став према традиционално схваћеним родним улогама, да ће показати више сензибилитета по питању ЛГБТ права и да неће круто и једнострано следити националне стереотипе.

3. Резултати истраживања

3.1. О традиционализму и конзервативизму

На скали традиционализма која обухвата 14 исказа традиционалних испитаника има 33,9%, умерених 27,9% и нетрадиционалних 25% (остатак испитаника се није изјаснио за све ставке тако да се ти подаци тумаче као недостајући). Кронбахов коефицијент алфа који показује поузданост скале традиционализма износи 0,70 што нам показује добру поузданост скале.

На скали су намерно изабране три категорије тако да прва категорија у овом случају (њих 33,9%) обухвата оне који су екстремно традиционални и оне нешто мање традиционалне. Исто важи и за нетрадиционалне – од 25% не можемо рећи, како је објашњено у поглављу о методу, да су сви либерални. Неки од њих јесу а неки се само не слажу са екстремним тврдњама што их не чини либералним. Аритметичка средина посматраног узорка је 43,2 (медијана =43,0) а с обзиром да је теоријска средина на овој скали 40 и најближа средњој вредности 2 - умерено традиционални значи да су средњошколци генерално посматрано умерени по питању традиционализма.

У односу на пол испитаника, разлике су најизраженије – жене су скоро пет пута мање традиционалне од мушкараца и скоро четири пута више либералне/нетрадиционалне.⁵

Остале варијабле у односу на традиционализам су следеће:

- у односу на занимање њихових родитеља, упадљиви су подаци да већи број из групе традиционалних има мајке и очеве који су незапослени или радници; у групи нетрадиционалних упадљиво је већи број родитеља који се баве политиком; али број умерених и традиционалних је нешто већи и тамо где су очеви директори мањих и већих фирми или су руководиоци;
- у односу на образовање њихових родитеља не постоје битне разлике (једино су мајке са завршеним факултетом у већем броју код традиционалних). Ова разлика у односу на образовање и занимање говори о малом значају образовања родитеља за формирање вредности у породици.

---

⁵ Томе у прилог говори и израчунат Пирсонов коефицијент корелације који мери јачину везе између две променљиве (пола и скале традиционализма). У овом случају он износи 0,49 што се тумачи као висока вредност у корист жена.

Традиционализам је операционализован преко исказа који су се односили на сферу јавног патријархата (питање равноправности жена у друштву) и преко ставова о приватном патријархату (брига о деци, насиље у породици, положај жене у домаћинству). Овако тумачење традиционализма преко поделе на приватни и јавни патријархат увео је феминистички покрет својим теоријским полазиштем по коме се патријархат може дуго задржавати иако је на пример друштво достигло завидан степен побољшања положаја жена у јавној сфери: „Савремена друштва, дакле, представљају 'мешани' тип патријархалног друштва у којем је још увек изражена мушка доминација у економији, политици и јавном животу, и поред значајног изласка жена из приватне сфере и њиховог видног радног доприноса (...) Подређени положај жене није само 'продукт приватне својине' (како су мислили марксисти), нити је резултат биолошке нужности, јер неравноправност између полова није природом дата, нити је само економска, већ је и културна, духовна, историјска појава“ (Папић, 1993).

На први став које је типичан за испитивање степена традиционализма – *Породица и брак су свеишње* - 77% испитаника одговара позитивно док се свега 10% не слаже (њих ћемо третирати као више либералне у групи “нетрадиционалних”). Неодлучних је 11%. Посматрано према полу, са ставом се за 10% више слажу мушкарци него жене.

Други став *Заснивање породице је нешто чему сви тежимо* такође подржава висок проценат, њих 78% а не слаже се поново 10%.

Још један став показује висок традиционализам – *Жена је једино искуњена кад њојстане мајка* подржава 30% испитаних. Овде нема велике разлике према полу што је можда чудно али говори о јачини родних стереотипа и подложности њима.

У српском друштву жене су поштоване у породици – 38% се не слаже на супрот 22% који потврђују овај став. Нема велике разлике у односу на пол. Дакле, сваки пети испитаник има свест и признаје да ово друштво лоше третира жене. Исто важи и за следећи показатељ:

У нашем друштву насиље у породици је велики проблем - 60% се слаже са овим ставом, док је против 14%

Ако бих знао за неки случај насиља у породици пријавио/ла бих га – 61% би пријавило насиље у породици што је охрабрујући податак. Против је свега 7%.

Када су у питању одговори који се тичу општих родних улога и става према породици као вредности, не постоји толико изражена подела према полу и ставови су углавном веома традиционални осим повећане свести о проблему насиља у породици што је позитиван показатељ.

Али на следеће ставове који се углавном тичу „приватног патријархата“ жене дају далеко либералније одговоре:

У породици ипак мушкарац треба да има главну реч – 44% испитаника се слаже са тврдњом (од тог броја 70% су мушкарци), неодлучних је 12,5% а нетрадиционалих 43,5%.

Бриом о деци треба ирвенствено да се бави мајка, ња тек онда отац – слаже се 28% а 48% се не слаже са ставом.

Када се ради о родитељству бијно је да и мушкарац буде укључен – како би жена могла да се посвети другим стварима - 80,5% се слаже са овим исказом, а против је 9%.

Жене треба више да рађају да би ми остварили као нација – са ставом се не слаже свега 28% а подржава чак 43% испитаника. Овај став потврђује везу између национализма и пронаталитетних политика. Такве политике су често широко прихваћене из разлога што их не пропагирају (само) опозиционе и не маинстрем десничарске опције већ су оне део државних политика. Подсетимо на кампању током 2011, у Србији под слоганом „Једно дете за маму, једно за тату, а треће – за државу”. Ради се о предлогу Комисије за израду грађанског законика да у будући Породични закон уђе одредба која предвиђа да ће мајке са троје деце примати месечну накнаду која неће бити мања од 20.000 динара месечно.⁶

Из групе исказа која су се односила на насиље у породици ово је најрадикалнији податак:

Жена њовремено заслужује бајшине – Не слаже се 78%, неодлучних је 9,2% док се ставом слаже 9%. Отприлике сваки десети испитаник се залаже за насиље над женама.

Што се тиче поређења по градовима једино је упадљив податак да је више традиционалних и конзервативних испитаника у Новом Пазару (2/3 узорка из тог града су се национално изјаснили као Бошњаци и муслимани па су традиционалистичке вредности објашњиве с обзиром на јачи утицај ислама). Чак 53% испитаника из тог града се слаже са тврдњом да је жена једино испуњена кад постане мајка. Такође, на питања о забрани абортуса 62% испитаника и испитаница из Новог Пазара се залаже за забрану.

Вредности традиционализма су често и вредности конзервативизма - овде се конзервативизам операционализује преко ставова о абортусу. Ипак, ставови према абортусу могу бити само један од индикатора конзервативизма.

Средњошколци су дали следеће одговоре на ставове према абортусу: конзервативних је 31,6%; умерено конзервативних 32,6%, док је 25% дало неконзервативне одговоре на скали питања о абортусу.

⁶ Блиц, 30. јун 2011.

И овде се појављује разлика према полу али нешто мања него на скали традиционализма: два пута је више конзервативних мушкараца а у групи неконзервативних је два пута више жена.⁷

Ови проценти се углавном поклапају са традиционализмом – тако, 38% испитаника сматра да *Ако дозволимо абортус њројада нам и нација* (од тог броја 50% чине мушкарци). За забрану абортуса се залаже 40% испитаника.

Изразито конзервативни су и 16,5% испитаника који су позитивно одговорили на став *Првенствено отац дејеша њреба да одлучује о абортусу*.

Лош показатељ на овој скали је одговор жена на питање о забрани абортуса. У оквиру жена 31% њих се залаже за забрану абортуса, 39% се не слаже, 29% је неодлучно.

3.2. Ставови према ЛГБТ популацији

На скали хомофобије испитанике можемо сврстати на следећи начин: Хомофобичних има 28,7%, умерено хомофобичних 29,1% и нехомофобичних 27,9%.

Аритметичка средина посматраног узорка је 34,2 (медијана =34,0) а с обзиром да је теоријска средина на овој скали 37,5, постоји већа закривљеност резултата ка јачој хомофобији. Кронбахов коефицијент алфа којим се мери укупна поузданост скале показује вредност од 0,91 што говори да скала показује веома добру поузданост.

Од укупног броја хомофобичних, дакле од процента 28,7% можемо рећи да су прилично екстремни били они који су на питања да ли особе другачије сексуалне оријентације заслужују батине одговорили у 22% да се слажу са тим (58% је било против, док је 20% неодлучно).

Разлике према полу су и овде значајне као и за целу скалу – шест пута више мушкараца сматра да ЛГБТ популација заслужује батине.

Такође, екстремно хомофобични су и 20% оних који су на питање *Треба их избацити из школе* одговорили позитивно. Опет имамо слично противљење (59% се не слаже са оваквим мерама) и опет је 21% неодлучних.

Укупно је било око 70 негативних коментара а од тог броја трећина од стране мушкараца. Ево неких примера:⁸

- Уопште нам нису потребни педери
- Мислим да би то могли да задрже за себе
- Не треба то јавно да показују!

---

⁷ Између променљиве пола и скале конзервативизма израчунат је Пирсонов коефицијент корелације који показује јачину везе од 0,26 (говори у прилог томе да су жене по овом показатељу мање конзервативне од мушкараца).

⁸ Сви коментари из упитника су пренети изворно без граматичких и других интервенција.

- Убиј геја!
- Смрт педерима
- Побити! Болест!
- Педерчине треба да се лече!!! То није нормално. Значи мрш кући
- Педере треба тући
- Ма то је болест
- Убити⁹
- Заслужују батине ако се јавно излажу
- Чекамо их
- Не подржавам их али их и не мрзим. Нервира ме што желе параде и да усвајају децу а уствари су болесни као и некрофили и педофили
- СТОП ГЕЈ ПОПУЛАЦИЈИ!
- То није нормално и то је болест, поготово зато што то забрањује Православна црква!
- Геј особе су ок, ако то не истичу и тиме се не хвале. Јер данас ако си геј имаш већа права од осталих.
- Параде и сличне манифестације јесу начин буђења личне свести, али ја их лично сматрам провокацијом. Као што имаш право на избор, тако и други имају право да их се не тиче твој избор.

Позитивних коментара је био 17. Ово су неки од њих:

- Свако има право на свој живот и уређење истог
- Не смета ми њихова сексуална оријентација
- У нашој школи је то тешко јавно рећи
- Немам ништа против геј особа
- Геј је ок
- Имам доста пријатеља ван школе који су геј... поштујем их и волим!
- Волим их!
- Имам друга који је геј
- Подржавам их, не разликују се од осталих
- Ни по чему се не разликују од осталих

Нека питања - *Мислим да су болесни* – показују такође висок степен хомофобије где су вероватно „умерени“ на скали одговарали већином позитивно: 41% тврди да је ЛГБТ популација болесна, 21% је неодлучних и 38% се не слаже са ставом.

И опет, посматрано према полу мушкарци се далеко више слажу са овом тврдњом и дају далеко више екстремне одговоре (75,2% мушкараца се потпуно слаже наспрам 24,8% жена).

---

⁹ Испитаник потписан као *Образ*.

Позитиван одговор на питање *У њој/уносџи их њодржавам и разумем* дало је 20% испитаника.

Одговори на питања *Геј особама њреба дозволиџи њраво на брак* и *Геј особама њреба дозволиџи усвајање деце* су следећи:

Од укупног броја 62% се не слаже са тврдњом да би дозволили право на брак геј особама а 67% да би дозволили усвајање деце од стране геј парова. Ови резултати су били очекивани и потврђују генералну заосталост и ових простора за брачним и алтернативним породичним трендовима а који су већ присутни у западним земљама.

Подржавајући одговори на ова иста питања су: 16,5% подржава право на брак геј особа док 14,5% подржава усвајање деце. Можемо рећи да се проценат заиста либералних у групи „нехомофобичних“ креће између 16,5% и 20%.

Закључићемо да су поделе прилично оштре посебно с обзиром да су питања у упитнику била врло експлицитна (очекивао се у том случају већи број умерених одговора, посебно на питања о томе да ли геј особе заслужују батине или да ли су болесни, што се није показало као тако). То је и разлог зашто смо на скали ову групу назвали нехомофобичним уместо експлицитнијег израза „либерални“. Слично је и са скалом традиционализма.

Имамо дакле нешто више од 20% екстремно хомофобичних и нешто мање од 20% либералних испитаника.

Посебно су нехомофобични одговори жена што се у неким ранијим истраживањима тумачило тиме да су да су жене осетљивије на дискриминацију појединих маргинализованих група јер су и саме маргинализоване. Одговор може бити и да се појам хомосексуалности чешће везује за мушкарце а када се везује за жене онда нема тако негативан призвук. Такође, мушкарци чешће осећају да им је угрожен идентитет када их неко повезује са гејевима јер им се приписују стереотипне особине: слаби су, нису прави мушкарци, феминизирани су, итд.

3.3. Ставови њрема Ромима

У истраживању етничке дистанце Института за европске студије спроведеног 1997, пошло се од претпоставке да је етничка дистанца која постоји у вишенационалним државама „реална основа на којој израста политичка манипулација“. Како је наведено у анализи тог истраживања „некадашња Југославија је најбољи пример колико успешна може бити политичка манипулација на основу етничке дистанце“ (Секел, 2000). Резултати су показали да је висока етничка дистанца у односу на Албанце, Хрвате, Муслимане и у знатно мањој мери наспрам Мађара „константна“, али и да се степен дистанце мења сходно политичкој ситуацији, тј. степену присуства етнонационалистичке матрице у политици.

Ово истраживање је наведено као увод у анализу одговора средњошколаца о етничким стереотипима према Ромима у узорку који чине већином испитаници

српске националности али и других етничких група. Занима нас на којим тврдњама и стереотипима се темељи антиромско расположење у Србији. Занима нас такође да ли су и Роми на листи „константних“ непријатеља код националистички оријентисаних испитаника.

У односу на скалу антиромизма добијени су следећи резултати:¹⁰

Њих 36,7% има екстремно шовинистичке и расистичке ставове према Ромима, 32,2% је умерено а 31% не показује антиромизам у ставовима. У односу на пол, 60% мушкараца наспрам 40% жена даје екстремно негативне одговоре према Ромима. Процент жена је нешто већи у групи умерених и „либералних“ (либералних, у смислу да не показују шовинизам).

Према градовима не постоји значајна разлика, осим у Новом Пазару где је већи број либералних ставова према Ромима (нема значајне разлике у негативним ставовима).

Према појединачним исказима (неки од њих нису део скале а значајни су нам за генералну оцену), одредићемо који број испитаника има претерано негативан однос према Ромима а који број је заиста либералан.

Тврдњу *Роми су менијално мање способни за учење*, подржава 20% испитаника. Разлике према полу скоро да не постоје.

Код тврдње *Роми неће да уче, више воле да просјаче*, опет постоји повишен негативизам - 41% одговара да се слаже и потпуно слаже са овом тврдњом док се 30% не слаже. Испитаници мушког пола су давали негативније одговоре. Посматрано по градовима не постоји упадљива разлика. Нешто су блажи ставови у Зрењанину и Новом Пазару.

На став *Роми су још природно јрљави људи*, опет се појављује екстремних 27 одсто који се слажу са тврдњом. Не слаже се 45%. И овде постоји разлика према полу - више негативних одговора код мушкараца. Према градовима одговори су врло слични осим што има више негативних одговора у Новом Саду.

Са ставом *Роми рађају више деце како би их злојудно користили за просјачење* слаже се 43% док је против 24% испитаних. Ниш, Нови Сад и Крушевац дају најнегативније ставове. Нема упадљиве разлике у одговорима према полу што потврђује и чињеницу да се репродукција када су Роми у питању и од стране жена посматра првенствено кроз националистички дискурс а не родни како би било „очекивано“.

Репродуктивна активност се врло често тумачи по националном кључу и оставља простор за десничарске теорије о „демографском буму“ (код нас типично за објашњавање високог наталитета код албанског становништва).

---

¹⁰ Скала антиромизма је операционализована путем седам исказа о Ромима а анализирани су и појединачни искази који нису ушли у скалу. Кронбахов алфа коефицијент је 0,85 што нам говори да је скала поуздана.

С обзиром на овако негативне ставове можемо закључити да је 36,7% оних на скали антиромизма уствари број испитаника који показују највише нетрпељивости и чији антиромизам (с обзиром на садржај питања) код одређеног броја има елементе расизма. Ово није необична појава јер у сваком друштву где се шовинизам нормализује и где се шовинизам усваја као „патриотизам“ - дакле као легитиман - отварају се врата екстремнијим идеологијама, као што су фашизам или расизам.

О екстремним ставовима према Ромима сведоче и коментари из упитника. Укупно је било 20 негативних коментара а ово су неки од њих:

- Не желе да раде па зато што и паре које просе потроше на цигаре а не да би прехранили децу
  - Цигани су Цигани
  - Треба их убити¹¹
  - Безобразни су јер су добили своја права
  - Неки Роми се и труде па се и не разликују од нас
  - Ганци, и то треба побити!!!
  - Роми једноставно не воле школу
  - Треба их истребити!
  - Смрт Циганима
  - Хитлер је за њих
  - Нападни и притирају друге људе
  - Лакше им је да не раде ништа и само се жале како су дискриминисани
- Међутим било је и неколико другачијих запажања о Ромима:
- Не посвећује им се довољно пажње!
  - (Роми) нису лењи. Књиге за основну школу коштају готово као половина просечне плате у Србији, што значи да је и систем крив.
  - Стоп расизму и нацизму
  - Деца су васпитана да мрзе Роме
  - И Роми су људи

Од укупног броја, 8,5% испитаника каже да у њиховој школи лоше третирају Роме. Да су свесни проблема са којима се Роми суочавају у друштву говори и податак да је њих скоро 50% одговорило да Роми немају услове за учење код куће. Међутим, 38% се сложило да су *Роми просио лењи за учење*. Као и горње тврдње и ово говори о великој подложности стереотипима код младих (што нам пре објашњава како се формирају националистички ставови али ни у ком случају мањи реализам у њима- позиви на убиство Рома нису нереалне претње јер ти се инциденти и дешавају).

---

¹¹ Испитаник се потписао као *Образ*.

Даље, са тврдњом *Роми су вишесјруко дискриминисани*, слаже се њих 43% док се 20% не слаже или уопште не слаже.

На став *Роми треба да буду још једнак равноправни у друштву*, 61% се слаже и потпуно слаже а 15% је против тог става. Два пута више негативних одговора имамо код мушког пола.

На став *Седео/ла бих у истој клупи са Ромом*, 39% одговара да се слаже (од тога се потпуно слаже 16,5%) док се не слаже 30% (од тога 18% се уопште не слаже). Занимљиво је упоредити ово питање са идентичним питањем само везаним за геј популацију. Наиме, 28% испитаника би седело у истој клупи са геј особом док то одбија 44% (од тога 32% се уопште не би сложило са тим). Изгледа да на скали „националних непријатеља“ још увек предњачи ЛГБТ популација.

Са ставом *Увек их браним и подржавам*, слаже се 17% испитаника док је против 31%.

На питање *Од којих националности највише ми сметају* које је требало да нам одговори које нације средњошколци перципирају као националне непријатеље, добијени су следећи проценти:

- 17,4% њих је заокружило да не вреднују људе по националности.
- „Национални непријатељи“ су Албанци (21,2%), затим Хрвати (15%), Роми (12,3%) и Американци (9,8%).

Табела 1: листа „непожељних“ нација

Национални непријатељи Frequencies

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Национални непријатељи	Мађари	61	5.0%	9.9%
	Роми	145	12.0%	23.6%
	Бошњаци	49	4.0%	8.0%
	Срби	12	1.0%	2.0%
	Албанци	256	21.2%	41.7%
	Хрвати	182	15.0%	29.6%
	Руси	16	1.3%	2.6%
	Американци	119	9.8%	19.4%
	Грци	9	.7%	1.5%
	Неко други	19	1.6%	3.1%
	Нико ми не смета	117	9.7%	19.1%
	Сви ми се допадају	14	1.2%	2.3%
Не вреднујем људе по националности	211	17.4%	34.4%	
Total	1210	100.0%	197.1%	

Упадљиво је да се антиамериканизам није показао као главна идеолошка основица већ је то нетрпеливост према суседима и Ромима. Када су Албанци у питању, био је очекиван највећи број одговора услед континуиране мржње која се продукује према њима као и државне политике. Процент за Роме је превисок и алармантан.

Посматрано по градовима одговори су углавном уједначени – једино је нешто већи проценат у Нишу, Крушевцу и Зрењанину одабрао Роме. Најупадљивији податак је да је једино у Новом Пазару свега неколико испитаника изабрало поменуте групе „непријатеља“ док је једна трећина изабрала став „Нико ми не смета“, и то са највећим процентом међу свих шест градова.

На питање о нацијама које им се допадају средњошколци одговарају:

Табела 2: листа „пожељних“ нација

Национални пријатељи Frequencies

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Национални пријатељи ^a	Мађари	24	2.3%	4.0%
	Роми	8	.8%	1.1%
	Бошњаци	66	6.3%	11.0%
	Срби	269	25.6%	44.8%
	Албанци	4	.4%	.7%
	Хрвати	17	1.6%	2.8%
	Руси	157	14.9%	26.2%
	Американци	51	4.7%	8.5%
	Грци	161	15.3%	26.4%
	Неко други	24	2.3%	4.0%
	Нико ми се не допада	22	2.1%	3.7%
	Сви ми се допадају	50	4.8%	8.3%
Не вреднујем људе по нац.	198	18.8%	33.0%	
Total	1051	100.0%	175.2%	

Као нације које им се допадају означени су Срби (25,6%), затим Грци и Руси са скоро изједначеним бројем одговора - око 15%. Ове нације су константа у смислу историјских стереотипа који се континуирано репродукују – да се пријатељске нације виде у православним народима.

Упадљив је опет податак да су Американци бирани са скоро 5% као и Бошњаци са скоро 7% .

Ако ове одговоре упоредимо са градовима видећемо да су Бошњаци највише бирани у Новом Пазару. А поново, антизападњаштво се преко ове групе питања неће потврдити с обзиром да су у опцији „Неко други“ средњошколци наводили као њима допадљиве нације Французе, Шпанце али и Црногорце.

Мењање дискурса према Западу проистиче и из реалног стања живота млађе генерације – и поред сиромаштва, они више путују и долазе у додир са културом Запада; говоре стране језике; користе социјалне мреже попут *Фејсбук*, *Мусџаце*, *Твиттер* - то све утиче на то да они постају адаптивнији на ефекте глобализације културе, посебно на медијске садржаје.

Управо због промењеног временског и социјалног контекста у коме деценија налази упориште, „мањак“ антизападњаштва у одговорима средњошколаца не значи да је национализма мање већ да је он променио свој садржај али и реторику.

О степену национализма на овом узорку, могу донекле сведочити негативни коментари које су испитаници остављали на питање *Ако од наведених група постоји нека са којом се не би дружио/ла, највише која и зашто?* Неки од њи су:

- Са Шиптарима, Хрватима;
- Албанци због свог зла које су нанели српском народу
- Са педерима и Ромима
- Србија Србима
- Са Ромима
- Католици
- Албанци
- Албанци, Муслимани...
- Албанци, Муслимани зато што су против државе Србије.
- Муслимани и Албанци
- Са Шиптарима. Мада није да се не бих дружила, него не бих остварила неки претеран контакт, иако ту децу као и себе не сматрам кривим за нека дешавања у прошлости. Али између нас и њиховог народа ће увек постојати нетрпељивост тако да је најбоље то избећи.
- Не бих се дружио са Ромима, прљави су и алкави
- Роми краду!
- Чекамо их!
- Са Ромима, провоцирају, краду, необразовани су!
- Са Хрватима, Ромима и Муслиманима јер одударају од друштва

- Са Хрватима се не бих дружила. Нису дружељубиви и због разлога свима познатих;)
- Албанци. Због већ познатих разлога. Не мислим да су сви исти, вероватно има и пуно добрих Албанаца, али не бих могла...
- Не бих се дружио са циганима
- Мађарима, Македонцима...
- Једноставно наша прошлост нам то не дозвољава! Не можемо да се правимо као да ништа није било. Наши преци су крв проливали, а сад треба будемо равноправни. Не (Роми, Хрвати и покатоличени)
- Муслимани првенствено зато што они нас мрзе, а Хрвати и Шиптари ... БЕЗ КОМЕНТАРА. Албанци су ме протерали са Космета.
- Са Албанцима и Хрватима јер мрзе мој народ и непоштују га, убијају га и не дозвољавају да се чује наша химна!
- Турци
- Роми, Муслимани, Албанци, Хрвати, Јевреји јер мрзе српски народ!!!
Мрзим Бугаре!!!

Ово су дакле одговори углавном екстремно националних испитаника. Негативних коментара овог типа било је укупно 54 (нема упадљиве разлике према полу), од тога највише у Нишу а ниједан у Новом Пазару. Значи да сваки десети испитаник овог истраживања квалификује неку етничку или националну групу као ону са којом не жели контакт или коју отворено мрзи.

Закључак

Генерална оцена овог истраживања јесте да су средњошколци јако склони стереотипима. Традиционалнији су мушкарци него жене. Они су показали и већи степен хомофобије и склонији су негативним коментарима који садрже позиве на екстремно насиље. Резултати истраживања, са друге стране одражавају промене кроз које пролази српско друштво. Постоји већа свест о присуству насиља у породици као и спремност да се на то насиље реагује. У одговорима који се тичу постојања „традиционалних националних непријатеља“ уочено је да постоји мањи степен антиамериканизма и антизападњштва – национализам који је измерен односи се пре свега на суседе али и на етничке мањине у самој земљи. Може се рећи да ти резултати јесу одговор на политичку пропаганду којој су изложени сви у овој земљи уназад пар деценија (са свим нијансама у перцепцији сопствене и других нација као и њихових међусобних односа).

ЛИТЕРАТУРА:

- Бабовић, М. (2009). Радне стратегије и односи у домаћинству: Србија 2003 – 2007. У: А. Милић, С. Томановић (прир.), *Породице у Србији данас у комјарайивној ијерсејектйиви*, Београд: ИСИ ФФ, стр. 135-151.
- Благојевић, М. (2002). Жене и мушкарци у Србији 1990-2000: Уродњавање цене хаоса. У: А. Милић, С. Болчић, (прир.), *Србија крајем миленијума - Разарање друшйива, йромене и свакодневни живојй*, Београд: ИСИ ФФ, стр. 283-314.
- Гелнер, Е. (1997). *Нацйје и национализам*. Београд: Матица Српска.
- Izjednačili gej osobe sa nekrofilima i zoofilima. *Trojka.rs*, 05.07.2011. <<http://www.trojka.rs/ve-sti/13928-izjednacili-gej-osobe-sa-nekrofilima-i-zoofilima.html>> 12.1.2012.
- Maljković, D. (ur.) (2008). *Ka nehomofobičnoј srednјoj školi. Analiza dela srednјoškolskih udžbenika u vezi sa tretmanom homoseksualnosti*. Београд: Gayten – LGBT Centar за промоцију права сексуалних манјина. <<http://www.gay-serbia.com/pics/store/2009/06/Ka-nehomofobicnoj-srednјoj-skoli.pdf>> 10.12.2011.
- Милић, А. (2009). Осврт на резултате анкетних истраживања породица и домаћинства у Институту за социолошка истраживања у последњих двадесет година. У: А. Милић, С. Томановић (прир.), *Породице у Србији данас у комјарайивној ијерсејектйиви*, Београд: ИСИ ФФ, стр. 11-29.
- Парић, Ж. (1993). *Patrijarhat*. У: М. Матић, М. Podunavac (prir.), *Enciklopedija političke kulture*, Београд: Savemena administracija.
- Ренер, Т. (2009). Неке потешкоће при дефинисању појма породице. У: А. Милић, С. Томановић (прир.), *Породице у Србији данас у комјарайивној ијерсејектйиви*, Београд: ИСИ ФФ, стр. 29-42.
- Sekelj, L. (2000). Etnička distanca, ksenofobija i etnonacionalistička manipulacija. *Sociologija* XLII (1): 1-24.
- Станојевић, Д. (2009). Породица у постсоцијалистичкој трансформацији, социолошке перспективе и проблеми Србије. У: А. Милић, С. Томановић (прир.), *Породице у Србији данас у комјарайивној ијерсејектйиви*, Београд: ИСИ ФФ, стр. 77-97.
- Вулетић, В. (2008). Европски идентитет српске политичке и економске елите. У: С. Вујовић (прир.), *Друшйиво ризика*, Београд: ИСИ ФФ, стр. 33-51.

Marija Radoman
University of Belgrade
Faculty of Philosophy

Summary

ATTITUDES AND VALUE ORIENTATIONS OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN SERBIA

The analysis of attitudes and value orientations of high school students comes as the result of research based on data collected during April-June 2011 in six towns in Serbia. The main objective of this research was to detect the dominant attitudes and value orientations of high school students on a scale of traditionalism, homophobia, anti-Romism, ethnic stereotypes and attitudes toward abortion. The research was conducted in the following cities: Belgrade, Krusevac, Novi Sad, Zrenjanin, Nis and Novi Pazar. The results showed that high school students in Serbia in regards to their beliefs do not differ much from the general social climate in which they grew up and were educated in. Traditional respondents are represented at the level of 33.9%; 27.9% of them are moderately traditional and 25% of them are non-traditional. On the one side there are extremely radical position of high school students especially in relation to Roma and LGBT people. On the other side, certain number of respondents showed high affinity and positive individual interprets of the lifestyles of those groups (such as the rights of marriage for homosexual population). Attitudes towards women's rights are also bipolar - high school students have a patriarchal attitude towards marriage, family and abortion, but they show sensitivity to the issue of domestic violence. The obtained data should be interpreted in accordance with the changes in Serbian society - economic crisis, privatization, increase of violence in society and family, redefining of gender roles, etc.

Key words: High school students, attitudes, homophobia, traditionalism, gender roles, family, nationalism